

Marek Zięba, Ochrona wierzycieli spółki zależnej

streszczenie rozprawy doktorskiej

Problematyka ochrony wierzycieli spółki zależnej należy do podstawowych problemów regulowanych przez prawo grup spółek. Przede wszystkim należy podkreślić, że problem ochrony interesów wierzycieli spółki zależnej występuje jedynie w grupach spółek, tj. spółkach handlowych wzajemnie ze sobą powiązanych, pomiędzy którymi istnieje stosunek dominacji i zależności o charakterze trwałym, a ponadto spółki tworzące grupę posiadają wspólny interes gospodarczy określany również jako interes grupy spółek. Jeżeli natomiast istniejące pomiędzy spółkami powiązania nie mają cechy trwałego stosunku dominacji i zależności oraz nie można wskazać na wspólny interes grupy spółek, wówczas ochrona wierzycieli tych spółek jest realizowana za pomocą ogólnych norm kodeksu spółek handlowych i kodeksu cywilnego.

Ochrona wierzycieli spółki zależnej nie może być analizowana jedynie w kontekście odpowiednich przepisów prawa upadłościowego i naprawczego. W sytuacji upadłości spółki zależnej jej wierzyciele mają niewielkie szanse na zaspokojenie swoich roszczeń z uwagi na niewypłacalność spółki. W związku z tym niezbędne jest poszukiwanie instrumentów prawnych umożliwiających ochronę interesów wierzycieli spółki zależnej w trakcie jej działalności, tj. ochrony w szerszym zakresie. Kontynuując, ochrona wierzycieli spółki zależnej może być realizowana w sposób pośredni za pomocą przepisów chroniących stabilność majątku spółek kapitałowych. W szczególności można wyróżnić trzy grupy regulacji. Do pierwszej z nich należy zaliczyć przepisy ustanawiające zakaz zwrotu wkładów w spółce z o.o. (art. 189 § 1 k.s.h.) oraz zakaz zwrotu wpłat na akcje w spółce akcyjnej (art. 344 § 1 k.s.h.). Do drugiej grupy regulacji należy zaliczyć przepis art. 355 § 3 k.s.h., który zawiera nakaz ekwiwalentności świadczeń w transakcjach pomiędzy spółką akcyjną a jej akcjonariuszami. Pełni on istotną rolę w obrocie prawnym, ponieważ pozwala na przeciwdziałanie dokonywaniu przez spółkę zależną tzw. „ukrytych wypłat” na rzecz jej akcjonariusza dominującego i podmiotów z nim powiązanych. Do trzeciej grupy regulacji zalicza się przepisy dotyczące ochrony wierzycieli spółki w związku z obniżeniem jej kapitału zakładowego: art. 264 i art. 265 k.s.h. (w zakresie spółki z o.o.) i art. 456-458 k.s.h. (w zakresie spółki akcyjnej). Niniejsze regulacje są następnie uzupełniane przez przepisy dotyczące odpowiedzialności z tytułu bezprawnych pobrań z majątku spółki oraz odpowiedzialności członków zarządu spółki z o.o. z art. 299 k.s.h. Jednakże analiza

odpowiednich przepisów kodeksu spółek handlowych pozwala na sformułowanie tezy, że ochrona wierzycieli spółki zależnej realizowana w sposób pośredni, za pomocą systemu norm chroniących stabilność kapitału zakładowego spółki, jest niewystarczająca. Mając na uwadze powyższe, w celu poszukiwania instrumentów prawnych umożliwiających realizację ochrony interesów tych osób w szerszym zakresie, niezbędne jest dokonanie analizy rozwiązań przyjętych w systemach prawnych państw obcych. Przedmiotowa analiza będzie następnie wykorzystana podczas oceny odpowiednich regulacji prawa polskiego.

W systemach prawnych państw obcych problematyka ochrony interesów wierzycieli spółki zależnej jest również analizowana w kontekście prawa grup spółek. Należy również zaznaczyć, że ustawodawcy najczęściej nie są skłonni do uregulowania tej kwestii w formie ustawy, w związku z czym ochrona wierzycieli spółki zależnej jest realizowana za pomocą instrumentów prawnych wypracowanych przez judykaturę, a służących zabezpieczeniu prawnie chronionych interesów tych osób, w przypadku nadużywania przez spółkę dominującą swoich praw. W związku z tym, judykatury państw obcych w konkretnych przypadkach dopuszczają pominięcie prawnej odrębności spółki kapitałowej, co w dalszej kolejności skutkuje przyjęciem odpowiedzialności spółki dominującej za zobowiązania spółki zależnej względem jej wierzycieli, w szczególnie uzasadnionych przypadkach, z uwagi na nadużycie odrębnej podmiotowości prawnej spółki. Do takich instrumentów prawnych należy zaliczyć doktrynę *piercing the corporate veil*, która wykształciła się w orzecznictwie sądów amerykańskich. Pozwala ona na zniwelowanie negatywnych następstw nadużywania przez akcjonariuszy formy prawnej spółki kapitałowej, co skutkuje przeniesieniem ryzyka prowadzenia działalności spółki bezpośrednio na jej wierzycieli. W szczególności dotyczy to przypadków rażącego niedokapitalizowania spółki, braku przestrzegania procedur korporacyjnych, pomieszania sfer korporacji i akcjonariusza, nadużywania formy prawnej spółki a także gdy forma prawna spółki jest wykorzystywana przez akcjonariuszy do celów sprzecznych z prawem. Należy jednak podkreślić, że sądy amerykańskie stosują doktrynę *piercing the corporate veil* przyjmując odpowiedzialność przebijającą spółki dominującej jedynie w wyjątkowych przypadkach uzasadnionych okolicznościami. Również w judykaturze niemieckiej wykształciła się doktryna *Durchgriff*, która pozwala w uzasadnionych przypadkach na przyjęcie odpowiedzialności spółki dominującej za zobowiązania spółki zależnej względem jej wierzycieli oraz odpowiedzialności spółki dominującej za szkody wyrządzone spółce zależnej w związku ze stosowaniem się spółki zależnej do wiążących poleceń spółki dominującej. Judykatura niemiecka w tym kontekście

wskazuje na przypadki pomieszczenia sfer i majątków spółki i jej wspólnika (akcjonariusza), odpowiedzialności w ramach koncernu, niedokapitalizowania oraz odpowiedzialności z tytułu czynów zagrażających dalszej egzystencji spółki. Doktryna *Durchgriff* pozwala na skorygowanie przez judykaturę niemiecką niedoskonałości systemowej, pozwalającej spółce dominującej na nadużywanie odrębnej podmiotowości prawnej spółki zależnej w związku z zasadą braku odpowiedzialności akcjonariuszy za zobowiązania spółki. Ponadto w judykaturze angielskiej wykształciła się doktryna *wrongful trading* która określa zasady odpowiedzialności z tytułu kontynuacji działalności spółki w sytuacji wskazującej na nieuchronne zbliżanie się jej upadłości. Przedmiotowa doktryna jest uzupełniana przez doktrynę *shadow director*, za pomocą której możliwe jest przypisanie odpowiedzialności za działania dyrektorów spółki zależnej jej podmiotowi dominującemu, co pozwala na gwarantowanie interesów wierzycieli spółki zależnej w szczególnych przypadkach, które każdorazowo podlegają analizie sądu.

Po przeprowadzeniu analizy wybranych instytucji prawa obcego, mających na celu ochronę wierzycieli spółki zależnej, należy wykorzystać uwagi prawno-porównawcze podczas analizy problemu ochrony wierzycieli spółki zależnej w prawie polskim. Przede wszystkim należy podkreślić, że zasada braku odpowiedzialności wspólników i akcjonariuszy za zobowiązania spółki (art. 151 § 4 i art. 301 § 5 k.s.h.) nie ma charakteru bezwzględnego, gdyż w szczególnie uzasadnionych przypadkach dopuszczalne jest na zasadzie wyjątku przyjęcie odpowiedzialności spółki dominującej za zobowiązania spółki zależnej względem jej wierzycieli za pomocą koncepcji nadużycia prawa podmiotowego z art. 5 k.c (z uwagi na nadużycie odrębnej podmiotowości prawnej spółki). W dalszej kolejności należy wskazać, że w kodeksie spółek handlowych znajduje się jedynie szątkowa regulacja prawa grup spółek, w której nie znajdują się przepisy normujące np.: kwestię odpowiedzialności spółek uczestniczących w grupie, włącznie z przepisami normującymi kwestię odpowiedzialności poszczególnych członków takiej grupy, w tym przewidujących odpowiedzialność spółki dominującej za zobowiązania spółki zależnej względem jej wierzycieli. Odnosząc się do wcześniejszych uwag, należy określić jako błędne stanowisko zgodnie z którym niniejsze kwestie powinny zostać uregulowane w przepisach kodeksu spółek handlowych. Przede wszystkim interwencja ustawodawcy jest środkiem ostatecznym, gdy nie jest możliwa ochrona wierzycieli spółki zależnej za pomocą odpowiedniej wykładni obowiązujących przepisów, pozwalających na przeciwdziałanie w wyjątkowych przypadkach nadużyciu odrębnej podmiotowości prawnej spółek. W obecnym stanie prawnym sądy mogą przyjąć

odpowiedzialność spółki dominującej za zobowiązania spółki zależnej względem jej wierzycieli stosując konstrukcję nadużycia prawa podmiotowego (art. 5 k.c.). Do możliwych podstaw odpowiedzialności spółki dominującej za zobowiązania spółki zależnej względem jej wierzycieli należy przede wszystkim zaliczyć: niedokapitalizowanie, pomieszanie sfer i majątków spółki i jej wspólnika (akcjonariusza), odpowiedzialność z tytułu czynów zagrażających dalszej egzystencji spółki, kontynuowanie działalności w warunkach wskazujących na nieuchronną upadłość spółki, a także nadużywanie prawa do zakładania spółek zależnych.

Ponadto w prawie polskim można wskazać na jeszcze jeden instrument ochrony wierzycieli spółki zależnej, tj. możliwość kierowania przez wierzycieli spółki zależnej roszczeń odszkodowawczych bezpośrednio do spółki dominującej. Co prawda uprawniony powinien wykazać, że dane działanie lub zaniechanie spółki dominującej miało na celu bezpośrednie pokrzywdzenie wierzyciela spółki zależnej. Mając na uwadze, że szkoda wierzyciela jest najczęściej tzw. szkodą pośrednią, wierzyciel spółki zależnej stoi przed obiektywną trudnością wykazania celowości działania spółki dominującej, mającego spowodować szkodę bezpośrednio w jego majątku. W związku z tym możliwość kierowania przez wierzycieli spółki zależnej bezpośrednich roszczeń odszkodowawczych przeciwko spółce dominującej jest uzasadniona jedynie w szczególnych przypadkach. Tym niemniej przedmiotowy instrument prawny może być również wykorzystywany w celu ochrony wierzycieli spółki zależnej.

Mark Lisba